

D. Gajer-Piacun

Zavod za zaštitu mentalnog zdravlja djece i omladine — Zagreb

FUNKCIJA RODITELJA U SUVREMENOM DRUŠTVU

Danas se često i s raznih aspekata govori i piše o roditeljima. Apeliramo na njihove dužnosti, dajemo im savjete o odgoju, provodimo mentalno-higijenski rad, pa i psihoterapiju roditelja i cijele obitelji. Manifestira se opća tendencija osvješćivanja roditeljske funkcije, koja nerijetko sadrži i kritiku današnjih roditelja. Ima se dojam da se u tom djelovanju samo kao »usput« spominje suvremena obitelj da bi se na kraju ipak u našoj dijagnostici, terapiji i istraživanjima držali dobro poznatih tradicionalnih pristupa problemima obitelji i odgoja.

Kako K o u p e r n i k (cit. Lidz) naglašava, stručnjaci danas na promjene obiteljskog života gledaju uglavnom s dva dijametralno različita stajališta, s pesimističkog i optimističkog. Pesimisti smatraju da gubitak očeva autoriteta i zaposlena majka koja zapušta djecu negativno djeluju na razvitak djeteta. Oni se boje opasnosti da se članovi obitelji međusobno guše sebičnošću i posesivnošću, da institucije preuzimaju funkcije roditelja, a njihova odgovornost za djecu da se smanjuje.

On koji su optimisti smatraju da je obitelj danas stabilna, obiteljski odnosi da su humaniji, a članovi obitelji međusobno, pa i roditelji za djecu, da imaju veće razumijevanje. B o s a n a c⁵ smatra da u nas kriza porodice ne postoji, nego da porodica doživljava promjene koje predstavljaju adap-

taciju novim uvjetima života u socijalističkom društvu.⁴

U ovome izlaganju iznijet ćemo neke karakteristike kretanja suvremeni⁷ obiteljskih odnosa s osvrtom na tradicionalnu obitelj i pokušati sagledati probleme obitelji i funkciju roditelja u novim uvjetima. Ovo se iznašanje zasniva, naravno, na karakteristikama evropskoga obiteljskog života u uvjetima industrijalizacije i migracije u grad, a bez ulaženja u neke specifičnosti pojedinih sredina i heterogenosti koje se pri naglim društvenim promjenama javljaju. Kroz od vremene obitelji, kako ih opisuju sociolozi, pokušat će se razmotriti neki problemi koji se javljaju u suvremenoj obitelji.

Kao što je poznato, sve teoretske postavke o mentalnoj higijeni u psihijatriji vuku svoje korijene iz psihanalitičke teorije i prakse uz veće ili manje modifikacije (Lebovici,¹¹ Lidz¹²).

Zbog toga ćemo rekapitulirati osnovne teoretske postavke o funkciji obitelji.

Obitelj je uvijek bila osnovna jedinica koja osigurava biološke potrebe djetetu, usmjerava njegov razvitak k integriranoj ličnosti, koja će biti sposobna živjeti u društvu i prenositi određene kulturne zasade tog društva. Ovu svoju funkciju, u odnosu na novi naraštaj, obitelj provodi nizom međusobno povezanih zadataka:

— prvi zadatak obitelji je hraniteljski i zadovoljava fizičke i emocionalne potrebe djeteta. Nosilac je ove funkcije, osobito za malo dijete, majka. Mnogo se piše i govori o značenju tog odnosa majke i djeteta. Mogućnost i sposobnost majke za vršenje ove osnovne funkcije ovisi o njenoj ličnosti, ali i o okolini, jer ona daje emocije onda kad ih prima, te se time naglašava potreba emocionalnog odnosa među supruzima;

— druga funkcija obitelji osigurana je kroz određeni način života i organizaciju obitelji. Bez obzira na različite varijacije obiteljskog života, svaka obitelj ima razrađene organizacijske principe i raspoređene uloge među članovima obitelji. Za zdrav razvitak djeteta važna je podjela obitelji na dvije generacije i dva spola. Takva podjela smanjuje područje konflikata i djetetu daje slobodan prostor za razvitak. Svaka grupa ima vođu, obitelj ima dva: oca i majku. Da bi se održala granica među generacijama, mora zbog toga postojati suradnja — koalicija među roditeljima. Za zdrav psihički razvitak djeteta potrebna su upravo dva roditelja raznog spola, jedan kao prvi objekt ljubavi, a drugi kao identifikacijski model.

Ukoliko nema roditeljske koalicije, nema i potrebne granice, te je dijete uključeno u dinamiku među roditeljima, što apsorbira njegovu energiju i ometa psihički razvoj. Održavanje jasnih granica i uoga roditelja i djece smanjuje konflikte i svakome pojedincu određuje mjesto u zajednici. Sve to posebno je važno u fazi osamostaljivanja djeteta, ali i odjeljivanja majke od djeteta, kako bi dijete našlo vlastiti identitet. Dijete koje je korišteno za emocionalne potrebe roditelja, otežano se osamostaljuje, a premošćivanje pojedinih faza razvitka je poremećeno.

Spolom vezane uloge roditelja važne su za uspostavljanje seksualnog identiteta. Mnoge poremećaje razvoja ličnosti pripisujemo upravo smetnjama seksualne identifikacije. Pri tome je tradicionalno stajalište stručnjaka da na dijete negativno utječe emocionalno hladna majka i nesiguran podložan otac. Dijete koje je odraslo u obitelji koju prehranjuje majka dobiva iskrivljenu sliku o ulozi pojedinih spolova;

— obitelj kao prvi socijalni sustav upoznaje dijete s ulogama pojedinih članova obitelji, ali i s organizacijom društva uopće. Roditelji prenose moralna i etička načela svoje sredine, putem njih uči dijete što je dozvoljeno, a što je zabranjeno. Ovu funkciju obitelj vrši samim svojim postojanjem, svojim stavovima i vlastitim životom. Kroz verbalnu komunikaciju prenose se značenja simbola, uči se o svijetu u kojem se živi i kojem će se dijete morati prilagoditi. Ovo su glavni aspekti o funkciji roditelja prema mišljenju većine stručnjaka.

Organizacija i način funkcioniranja obiteljskog života u danoj sredini i danom razdoblju podložni su nizu socioekonomskih utjecaja. Uslijed kompleksnosti i povezanosti različitih činitelja javljaju se i određene varijacije i karakteristike obiteljskog života u pojedinim razdobljima, na pojedinim mjestima. Zbog toga je teško određenim karakteristikama obuhvatiti tradicionalnu ili suvremenu obitelj, kao i definirati opće prihvaćeni model organizacije. To je razlog zbog kojeg se u svojim istraživanjima sociolozi osvrću na različite karakteristike obitelji u uvjetima gradskog života, seoskog života u izoliranim krajevima, života obitelji u odnosu na profesiju, obrazovanje, način privređivanja, standard itd. Arensberg i Kimball, Rapaport¹³, Blood³ i Wolfe).

Za okolnosti naše zemlje i niz drugih zemalja, osobito onih u razvitku,

od posebnog su značenja sve one karakteristike i promjene tradicionalnog oblika obiteljskog života k suvremenom, koje proizlaze iz promjena povezanih s intenzivno ubrzanom industrijalizacijom i migracijom seljačkog življa u grad, ravnopravnosti žena i njihovim zapošljavanjem.

Nuklearna se obitelj sastoji od zajednice između muža i žene. Za funkciju obitelji od značenja je činjenica da svaki bračni partner potječe iz druge obitelji. U nastojanju da stvore svoju obitelj, oni donose iskustva i običaje od prije. To uvijek zahtijeva određenu intrapshičku reorganizaciju pojedinog partnera, a tek ovom reorganizacijom mogu se stvoriti stabilni odnosi i naći uloge koje će zadovoljiti oba partnera.

Koji je razlog tome da se danas smatra da je obitelj u krizi, a ta kriza da je posljedica transformacije tradicionalne obitelji u suvremenu i koje su karakteristike te transformacije?

Shorter¹⁴, Arensberg² i mnogi drugi tradicionalnu obitelj opisuju s nekoliko osnovnih karakteristika. U tradicionalnoj obitelji brakovi se sklappaju slabo ili nikako na bazi emocionalne veze budućih partnera. Dominiraju ekonomski i obiteljski interesi, više ili manje naglašeni, odjenuti u ruho različitih običaja. Tamo gdje običaji više nisu kruti, kretanje u određenom krugu društvenog sloja ili šire zajednice povezuje buduće partnere, koji potječu iz sličnih obiteljskih okolnosti sa sličnim tradicijama.

Karakteristike tradicionalne obitelji su nadalje njena veličina, patrijarhalnost i komformizam, te kontinuitet obiteljskih tradicija. Klasična tradicionalna obitelj je velika, pa u zajedničkom kućanstvu mogu živjeti zajedno i više generacija s rodbinom. Vlast i uloge u takvoj obitelji jasno su raspodijeljene. Veza s rođacima je intenzivna pa tako i sa širom zajednicom sela i kraja. Svi su oni povezani

istim običajima i istim normama života. Život obitelji je otvoren prema van, u obiteljske se probleme upliću i osobe izvan obitelji. Dominantan je običaj kontinuiteta obiteljskog života i čuvanje tog kontinuiteta za buduće generacije. I onda kada se ne živi u velikom zajedničkom kućanstvu, veza između roditelja, djece i rodbine je bliska. Brak je formalno čvrst, određen tradicijama i religijom. U bračnim krizama postoji intervencija društva, pri čemu svako kruštvo ima kriterije i stavove koliki intenzitet sukoba u braku treba izdržati i kakve se mjere za očuvanje zajednice mogu poduzeti. Niti u jednom društvu ne smatra se rastava braka idealnim rješenjem bračne krize. Goode⁸ smatra da je u predindustrijskom društvu veće značenje dano obitelji kao takvoj, nego odnosu između muža i žene.

U tradicionalnoj obitelji dijete je podložno autoritetu odraslih i odrasta u sredini strogo podijeljenih uloga određenih generacijama i spolom. U razdoblju ili sredinama kada je dominirala borba za opstanak, a pomor djece bio velik, odnos prema djetetu nije naglašeno osjećajan, premda je veza s majkom uvijek imala značenje. Emocionalno, međutim, dijete nije ovsilo isključivo o majci, jer je u velikoj porodici našlo mnoge supstitute (Shorter¹⁴).

U tradicionalnoj obitelji uloga se roditelja jasno i definirano uklapa u cjelokupni sustav organizacije porodičnog života.

Na ovakvu ili modificiranu obiteljsku situaciju mislimo kada kao stručnjaci govorimo o djetetu, odnosno na obitelj u kojoj je otac hranitelj, kojoj on osigurava društveni status, dok je majka predstavnik emocionalnih odnosa u obitelji posvećena kućanstvu i djeci.

Prije opisane hraniteljske funkcije, funkcije strukturiranja kroz roditeljsku dinamiku, seksualna identifikaci-

ja i prenošenje moralno-etičkih normi, mogu se u tradicionalnoj obitelji jasno pratiti i utvrditi eventualnu patologiju takvih odnosa.

Koje su to karakteristične promjene suvremene obitelji koje utječu upravo na prije navedene funkcije, odnosno koje se promjene odigravaju u odnosu na tradicionalnu obitelj?

Industrijalizaciju prati, kao što znamo, migracija u grad, a prostorna pokretljivost je sve veća. Zbog toga se velika obitelj raspada, a mlada obitelj živi odvojeno, nerijetko i udaljeno od roditelja. Muškarci i žene, odnosno djevojke i mladići ne kreću se više u uskom krugu koji je određen lokacijom domaćinstva ili određenim društvenim slojem. Brakovi se sklappaju na emocionalnoj, a ne ekonomskoj bazi. Pojavljuje se mala obitelj, koja se sastoji samo od muža, žene i djeteta. Kontrola rađanja umanjuje broj djece. Obitelj živi zatvorena u svoje zidove, sve manje komunicira sa svojim roditeljima i rodbinom. Vrlo često nova obitelj nije u kontaktu niti s prijateljima i rodbinom iz radoblja prije braka. Ona stvara nove veze i nova prijateljstva, susreće se s ljudima različitih običaja i stavova (E t t : 4⁵).

U novim uvjetima supruzi su više ovisni jedan o drugome. Pomoć rodbine u kriznim situacijama i odgoju nedostaje, a društvene institucije sve više preuzimaju ulogu koju je prije imala obitelj. Nova porodica ne živi pod pritiskom i kontrolom starijih. Žena se sve češće zapošljava, a poslovi muškarca i žene nisu više strogo odijeljeni i definirani. U suvremenoj obitelji svakom se članu priznaje pravo na osobnu sreću i samopotvrđivanje. Tradicija i obiteljska čast prestaju imati značenje. Rastava se više ne smatra tragedijom ili sramotom i postavljene osobe više nisu osuđene od društva. Zaposlena žena u mogućnosti je brinuti se sama za svoju djecu.

Ako dakle želimo na temelju ovih karakteristika razmatrati u čemu bi mogla biti kriza obitelji i funkcije roditelja, možemo to učiniti držeći se u uvodu navedenih funkcija obitelji, koje proizlaze iz odnosa supruža, odnosa generacija i spola, te kulturnih i moralnih vrijednosti koje obitelj prenosi na dijete.

U suvremenom društvu pri sklapanju braka ljubav ima daleko veće značenje nego u tradicionalnom društvu. Slobodan izbor partnera rezultira očekivanjem jednog i drugog da će njihove subjektivne potrebe biti zadovoljene. Budući bračni partneri susreću se na različite načine i često dolaze iz različitih životnih prilika i subkulturnih tradicija. Zbog toga ulaze u brak s različitim očekivanjima i pedodžbama o organizaciji braka.

Neki su autori mogli utvrditi da prevenciju bračne krize u određenim društvenim sredinama predstavlja odgojem stvoreni stav o dužnostima u braku, odnosno smanjenje očekivanja ličnog zadovoljstva kroz brak. Drugi su pak autori dokazali da je brak to stabilniji što su partneri sličniji, osobito po tradiciji i običajima svoje izvorne obitelji (D e y e r⁷, G o o d e⁸).

Očekivanja u vezi s brakom, te eventualno pomanjkanje zajedničke tradicije i modela, može dakle predstavljati osnovu za otežanu adaptaciju bračnih partnera, a kod određenih osoba na tom terenu može se javiti i neurotska strukturalizacija bračnih odnosa.

Suvremena je obitelj nadalje manje u kontaktu s roditeljima i rodbinom, a i utjecaj starije generacije i njihova tradicionalnog stava sve je slabiji. U svakodnevnom životu pomoć obitelji je manje intenzivna ne samo u psihološkim nego i u organizacijskim problemima mladoga bračnog para. Zbog relativne izolacije od bazične obitelji bračni par u krizama ne očekuje njihovu intervenciju i ne prihva-

ća kriterije tradicionalne obitelji, a okolina u kojoj se kreće, u većini slučajeva nema psihološki utjecaj kroz formirane stavove.

U tradicionalnim uvjetima je upravo pritisak zajednice bio onaj koji je kroz određene norme i religiju predstavljao zapreku rastavi braka ili ju je bar otežao (G o o d e⁸).

Uloga muškarca i žene u suvremenom društvu i u suvremenoj obitelji ničim više nije kategorički i jasno definirana. Supruzi mogu imati istu ili sličnu naobrazbu, ista ili slična zanimanja, pa i status u društvu. Ne samo da žene i majke privređuju nego su one katkad i uspješnije. Djeca i kućanstvo ne mogu ostati više iskućivo domene žene, dužnosti i uloga među partnerima doživljavaju transformacije. Na ovome terenu novih organizacijskih potreba svakodnevnog života za suvremenu obitelj javlja se mogućnost za sukobe, a kod predisponiranih ličnosti može doći i do jače izraženih kriza (R a p a p o r t³¹).

Psihodinamske probleme suvremene obitelji nije lako analizirati, a promijenjeni odnosi mogu se istražiti tek fragmentalno i ograničeno. Indikativan je, međutim, stalan porast razvoja brakova u našem društvu. Brojka rastave treba dodati i one brakove u kojima bračni drugovi žive zajedno zbog odlazanja jednog od supruge na rad u udaljena mjesta i u inozemstvo. Ta pojava ima svoju prikrivenu psihološku i sociološku dimenziju i nije uvjetovana isključivo ekonomskim faktorima.

Nestajanje krutih tradicionalnih normi u obiteljskim odnosima omogućuje s jedne strane slobodnije i humanije odnose, dok s druge strane upravo pomanjkanje opće poznatih i priznatih oblika porodičnog komuniciranja ostavlja slobodan prostor za krizne situacije. Ovi su problemi to evidentniji što su društvena kretanja

brža, vrijeme za prestrukturiranje kratko, pa dolazi do miješanja i prelijevanja različitih tradicijom utvrđenih običaja sa suvremenim gledanjima.

Ako se držimo prije navedenih klasičnih pristupa funkciji roditelja i obitelji, tada dolazimo do zaključka da danas adaptacija bračnih partnera i suradnja među roditeljima može biti otežana, da je autoritet roditelja umanjen, da su spolom definirane uloge u društvu i u obitelji nejasne i da u našem suvremenom društvu raste broj rastava i deficitarnih porodica u kojima u većini slučajeva dijete ostaje samo s majkom. Odgojni supstituti u obliku bake i rodbine imaju sve manje značenje.

Stručnjaci koji su isto tako dio ovoga suvremenog procesa i transformacije još uvijek se drže uglavnom tradicionalnog pristupa obitelji. Skloni su određene situacije obitelji smatrati izrazom neurotski strukturiranih odnosa, ne uzimajući dovoljno u obzir mogućnost sekundarne neurotizacije, koja proizlazi upravo iz određenih socioloških okolnosti u kojima se našla nova porodica.

Sredstvima javnog informiranja nadoknađuje se ono što je u tradicionalnom društvu bilo fiksirano i nepromjenljivo i o čemu se nije mislilo niti govorilo.

Kroz svakodnevnu djelatnost u radu s djecom i roditeljima uočujemo da je suvremena majka znatno bolje upoznata s problemima somatskog i psihološkog razvoja djeteta i njegovim potrebama. Ne može se negirati, međutim, pojava anksioznosti i ambivalencije zbog želje da se radno i društveno afirmira i potrebe da se posveti svome djetetu. Ovo nije pojava samo kod neurotski strukturiranih ličnosti, ona proizlazi iz kontradiktornih stremljenja koja su prisutna i u samom društvu.

Model očeva autoriteta, koji je tako dugo bio prisutan u patrijarhalnoj porodici doživljava očite transformacije. Od oca se očekuje preuzimanje niza poslova koji su do nedavno smatrani isključivo ženskim, te bi se skoro moglo reći da u tome on postaje »ravnopravan sa ženom«. I kod njega susrećemo stanovite psihološke reakcije, koje su posljedica pomanjkanja modela muža i oca u suvremenom društvu i nisu isključivo intimni problem pojedinca.

Istraživanjima bi se međutim moglo dokazati da se, unatoč velikim varijacijama suvremenog obiteljskog života, postepeno javlja novi model porodičnog života, pa ćemo ovo izlaganje završiti mislima Koupernika koji smatra da se do danas ne može sa sigurnošću tvrditi u kojem su obiteljskom tipu djeca zdravija.

Obitelj kao dio društva i društvo zasnovano na obitelji naći će najbolja rješenja u danom razvoju društva, a krize su dio ove transformacije.

LITERATURA

1. *Ackerman, N. W., Papp, P.*, Childhood Disorders and Interlocking Pathology in Family Relationships, in *The Child and his Family*, The international Yearbook for Child Psychiatry and allied disciplines, Ed Wiley-Interscience, New York, London, Sydney, Toronto, 1970.
2. *Anthony, J. E., Koupernik, C.*, The Child in His Family, The international Yearbook for Child Psychiatry and allied disciplines, Ed Wiley-Interscience, New York, London, Sydney, Toronto, 1970.
3. *Arensberg, C. M., Kimball, S. T.*, Change and Diversity in Family Systems, in *Sociology of the Family*, Pinguin Books, 1971.
4. *Blood, R. O., Wolfe, D. M.*, Resources and Family Task Performance in *Sociology of The Family*, Pinguin Books, 1971.
5. *Bosanac, M.*, La famille dans la société moderne en Yugoslavie, *Rivista di studi sociali dell Istituto Luigi Sturzo*, Roma, 1969.
6. *Bott, E.*, Urban Families, Conjugal Roles and Social Network in *Sociology of the Family*, Pinguin Books, 1971.
7. *Bowlby, J., Parkes, M.*, Separation and Loss within the Family in *The Child and his Family*, The international Yearbook for Child Psychiatry and allied disciplines, Ed Wiley-Interscience, New York, London, Sydney, Toronto, 1970.
8. *Dyer, W. G.*, Role Theory and Patterns of Conugal Role-Relationships, in *Sociology of the Family*, Pinguin Books, 1971.
9. *Good, W. J.*, A sociological perspective in Marital Disolution in *Sociology of Family*, Pinguin Books, 1971.
10. *Howells, I. G.*, Fallacies in Child Care III »That Children are brought up by Parents«, *Acta paedopsyc.*, 4/5—1970.
11. *Kohn, M. L.*, Social class and Parent-Child-Relationships, in *Sociology of the Family*, Pinguin Books, 1971.
12. *Labovici, S.*, The Psychoanalytic Theory of Family, in *Child and his Family*, The international Yearbook for Child Psychiatry and allied disciplines, Ed Wiley-Interscience, New York, London, Sydney, Toronto, 1970.
13. *Lidz, T.*, The Family as the Developmental Setting in *Child and his Family*, The international Yearbook for Child Psychiatry and allied disciplines, Ed Wiley-Interscience, New York, London, Sydney, Toronto, 1970.
14. *Rapaport, A.*, Family Roles and Work Roles, in *Sociology of the Family*, Pinguin Books, 1971.
15. *Shorter, E.*, *The Making of Modern Family*, Collins, London, 1976.

Summary

The paper discusses problems of the family and parents resulting from the transformation of the traditional family into a modern, differently organized family.

These problems are considered, on the one hand, on the basis of the generally accepted principles of experts following a psychodynamic approach to the function of the family in the child's development, and on the other, on the basis of changes in the family organization in modern society.

It is found that in a modern family divorce a deficient family, and are more frequent, that the adaptation of marital partners is more difficult, that the roles of marital partners determined by sex are not well defined as compared with the traditional family, and that all these changes have also changed the role of parents in the child development.

These changes in the family organization can make a basis for a neurotical structuralization but they also lead to some new forms of the family organization which should be observed at the same time and whose role in the child development has not yet been sufficiently investigated.